

VAKIF

Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi, Ankara 2003; a.mlf., “Sosyal Teşkilatlar Bütünlüğü Olarak Osmanlı Vakıf Külli-yeleri”, *TK*, XXIX/215 (1981), s. 262-271; a.mlf., “Vakıf”, *İA*, XIII, 153-172; İbrahim Ateş, *Tarihi-mizde Vakıf Kuran Kadınlar: Hanım Sultan Vakfiyeleri*, İstanbul 1990; Muhammed Afifi, *el-Evkâf ve l-hayâtü l-ikîşâdiyye fi Mısır fi l-‘asri l-‘Osmani*, Kahire 1991; D. Creelius, *Index of Waqfiyyat from the Ottoman Period Preserved at the Ministry of Awqaf and the Dar al-Watha’iq in Cairo*, Cairo 1992; a.mlf., “The Organization of Waqf Documents in Cairo”, *IJMES*, II (1971), s. 266-277; L. Pouzet, *Damas au VIIe-XIIIe siècle. Vie et structures religieuses d’une métropole islamique*, Beyrouth 1991; *Le waqf dans le monde musulman contemporain (XIXe-XXe siècles)*, (ed. Faruk Bilici), İstanbul 1994; D. Behrens-Abouseif, *Egypt’s Adjustment to Ottoman Rule: Institutions, Waqf and Architecture in Cairo (16th-17th Centuries)*, Leiden 1994; a.mlf., “Qâyrbây’s Investments in the City of Cairo. Waqf and Power”, *Asl*, XXXII (1998), s. 29-40; a.mlf., “Wakf (II. Dans les pays arabes 1. En Egypte)”, *El²* (Fr.), XI, 70-76; *Le waqf dans l’espace islamique: Outil de pouvoir socio-politique* (ed. R. Deguilhem), Damas 1995; Nazîf Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995; Halil İnalçık, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1300-1600*, Cambridge 1997, I, tür.yer.; Y. Tabbaa, *Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo*, Philadelphia 1997, s. 46; Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas 1998; J.-Cl. Garcin, “Le waqf est-il la transmission d’un patrimoine?”, *La transmission du patrimoine. Byzance et l’aire méditerranéenne. Travaux et mémoires du centre de recherche* (ed. J. Beaucamp – G. Dagon), Paris 1998, s. 101-109; M. Hoexter, *Endowments, Rulers and Community: Waqf al Haramayn in Ottoman Algiers*, Leiden 1998; a.mlf., “Waqf Studies in the Twentieth Century: The State of the Art”, *JESHO*, XLI (1998), s. 474-495; R. van Leeuwen, *Waqfs and Urban Structures. The Case of Ottoman Damascus*, Leiden 1999; Murat Çizakça, *A History of Philanthropic Foundations: The Islamic World from the Seventh Century to the Present*, İstanbul 2000; Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara 2000; B. Hoffmann, *Waqf im Mongolischen Iran: Raşidüddin’s Sorge um Nachruhm und Seelenheil*, Stuttgart 2000; Alpay Bizbirlük, *16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbekir Beylerbeyliği’nde Vakıflar*, Ankara 2002; Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara 2003; *Inventory of Ottoman Turkish Documents About Waqf Preserved in the Oriental Department at the St. Cyril and Methodius National Library* (der. E. Radushev – R. Kovachev), Sofia 2003; Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Ankara 2003; Aydin Özkan, *Mısır Vakıfları: Osmanlı Devri ve Öncesi*, İstanbul 2005; İzzet Sak, *Şer’iye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800)*, Konya 2005; Abdülkerim Abdulkadiroğlu – Ülkü Ayan Özsoy, *Taşköprü Vakfiyeleri*, Kastamonu 2005; Tevfik Güran, *Ekonomik ve Malî Yönleriyle Vakıflar: Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*, İstanbul 2006; Seyit Ali Kahraman, *Evkâfı Hümayûn Nezâreti*, İstanbul 2006; Mâcide Mah-

lûf, *Evkâfı nîsâ’î s-selâtiñi l-‘Osmaniyyin Vakfiyyeti zevceti’s-Sultân Süleymân el-Kânûni ‘ale l-Haremeyni’ş-şerifeyn*, Kahire 1427/2006; Faruk Bilici, *İslam institüsyonel, İslam paralelle: de l’Empire ottoman à la Turquie contemporaine (XVIe-XXe siècles)*, İstanbul 2006; a.mlf., “Recherches sur les waqfs ottomans au seuil du nouveau millénaire”, *Arab Historical Review for Ottoman Studies*, sy. 15-16, Zaghoun 1997, s. 81-96; M. Asım Yediylidiz, *Bir Mâbedin Serüveni: Bursa Uluçami*, İstanbul 2010; Ö. Lutfi Barkan, “Şer’i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar”, *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, VI (1940), s. 165-181; a.mlf., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, *VD*, sy. 2 (1942), s. 279-353; a.mlf., “Osmanlı İmparatorluğu’nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İFM*, XXIII/1-2 (1963), s. 239-296; Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı”, *TTK Belleten*, XI/42 (1947), s. 197-235; a.mlf., “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III: Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri”, a.e., XII/45 (1948), s. 53-59; J. N. D. Anderson, “Recent. Developments in Shari’a Law IX. The Waqf System”, *MW*, XLII (1952), s. 257-276; A. Layish, “The Muslim Waqf in Israel”, *AAS*, II (1965), s. 41-76; a.mlf., “The Mâliki Family Waqf According to Wills and Waqfiyyât”, *BSOAS*, XLVI (1983), s. 1-32; a.mlf., “Waqfs and Sufi Monasteries in the Ottoman Policy of Colonization. Sultan Selim I’s Waqf of 1516 in Favour of Dayr al-Asad”, a.e., L (1987), s. 61-89; a.mlf., “Wakf (II. dans les pays arabes 5. au moyen orient et en Afrique du nord a l’époque moderne)”, *El²* (Fr.), XI, 86-89; M. Khadr – Cl. Cahen, “Deux actes de waqf d’un qarâhânide d’Asie centrale”, *JA*, CCLV/2 (1967), s. 305-334; C. E. Bosworth, “A propos de l’article de Mohamed Khadr, deux actes de waqf d’un qarâhânide d’Asie centrale”, a.e., CCLVII (1968), s. 449-453; Fazıl Işıközlü, “İstanbul’un En Eski Vakıf Hanları”, *VD*, sy. 10 (1973), s. 421-424; Y. Sauvan, “Une liste des fondations pieuses (waqfiyya) au temps de Sélim II”, *BEO*, XXVIII (1975), s. 231-258; Semavi Eyice, “Kapu Ağası Hüseyin Ağa’nın Vakıfları”, *EFAD*, sy. 9 (1978), s. 151-246; J. Mandaville, “Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire”, *IJMES*, X (1979), s. 289-308; M. Kiel, “The Vakufnâme of Rakkas Sinân Beg in Karnobat (Çarın-âbâd) and the Ottoman Colonization of Bulgarian Thrace (14th-15th Century)”, *Osm.Ar.*, sy. 1 (1980), s. 15-32; R. D. McChesney, “Waqf and Public Policy: The Waqfs of Shah ‘Abbas, 1011-1023/1602-1614”, *AAS*, XV (1981), s. 165-190; a.mlf., “Wakf (V. en Asie centrale)”, *El²* (Fr.), XI, 101-104; H. Gerber, “The Waqf Institution in Early Ottoman Edirne”, *AAS*, XVII (1983), s. 29-45; K. Hayashi, “Compilation Process of Manuscripts Called Vakfiye of Sultan Mehmed the Conqueror”, *Annals of Japan Association for Middle East Studies*, III/2, Tokyo 1988, s. 74-109; a.mlf., “The Vakif Institution in 16th-Century Istanbul: An Analysis of the Vakif Survey Register of 1546”, *The Memoirs of the Toyo Bunko*, sy. 50, Tokyo 1992, s. 93-113; Mehmet İpşirli, “Bulgaristan’daki Türk Vakıflarının Durumu (XX. Yüzyıl Başları)”, *TTK Belleten*, LIII/207-208 (1989), s. 679-707; R. Roded, “Quantitative Analysis of Waqf Endowment Deeds: A Pilot Project”, *Osm.Ar.*, sy. 9 (1989), s. 51-76; Nejat Göyünç, “Vakıf Tesisinde Devletin Katkısı”, a.e., sy. 10 (1990), s.

129-158; M. A. Bakhit, “Safad et sa région d’après des documents de waqf et des titres de propriété 780/964 (1378/1556)”, *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, LV-LVI, Aix-en-Provence 1990, s. 101-123; R. Shaham, “Christian and Jewish Waqf in Palestine during the Late Ottoman Period”, *BSOAS*, LIV (1991), s. 460-472; O. Peri, “Waqf and Ottoman Welfare Policy. The Poor Kitchen of Hasseki Sultan in Eighteenth-Century Jerusalem”, *JESHO*, XXXV (1992), s. 167-186; D. S. Powers, “The Maliki Family Endowment, Legal Norms and Social Practices”, *IJMES*, XXV (1993), s. 379-406; a.mlf., “Wakf (II. Dans les pays arabes 3. en Afrique du nord jusqu’en 1914)”, *El²* (Fr.), XI, 76-82; *JESHO*, XXXVIII (1995) (vakif hakkında özel sayı); N. Michel, “Les rizaq ahbâsiyya. Terres agricoles en main-morte dans l’Egypte mamelouke et ottomane, étude sur les Dafatir al-Ahbâs ottomans”, *Asl*, XXX (1996), s. 105-198; O. Fahey, “Endowment, Privilege and Estate in Central and Eastern Sudan”, *Islamic Law and Society*, IV, Leiden 1997, s. 334-351; K. M. Cuno, “Ideology and Juridical Discourse in Ottoman Egypt. The Uses of the Concept of Irsâd”, a.e., V/3 (1998), s. 1-27; Y. Frenkel, “Political and Social Aspects of Islamic Religious Endowments (Awqaf). Saladin in Cairo (1169-73) and Jerusalem (1187-93)”, *BSOAS*, LXII (1999), s. 1-20; Kayhan Orbay, “Vakıfların Bazı Arşiv Kaynakları (Vakfiyeler, Şer’iye Sicilleri, Mühimmeler, Tahrir Defterleri ve Vakıf Muhasebe Defterleri)”, *VD*, sy. 29 (2005), s. 27-41; Ann K. S. Lambton, “Wakf (En Perse)”, *El²* (Fr.), XI, 89-95; R. Deguilhem, “Wakf (IV. Dans l’Empire ottoman jusqu’en 1914)”, a.e., XI, 95-101; M. B. Hooker, “Wakf (VII. En Asie du sud-est)”, a.e., XI, 106-108; J. O. Hunwick, “Wakf (VIII. En Afrique noire)”, a.e., XI, 108-109; A. Meier, “Wakf (II. Dans les pays arabes 2. en Syrie)”, *El²* Suppl. (Fr.), s. 854-860.

BAHAEDDİN YEDİYILDIZ

VÂKIF, Molla Penah

(ö. 1797)

Âzerî şairi.

1717’de Kazak bölgesinin Kiraksahlı köyünde doğdu. Babası Mehdi Ağa’dır. İyi bir medrese eğitimi aldı. Devrin tanınmış âlimlerinden Şefî Efendi’nin öğrencisi oldu. Tahsilini tamamladıktan sonra medreselerde hocalık yapmaya başladı. 1759’da Gürcistan sınırında Gürcüler’le Azerbaycan Türkleri arasında çıkan ve halk arasında “el döndü” diye bilinen karışıklıklar sebebiyle Karabağ hanlıklarına göç eden yarı göçebe ahalisi arasında Molla Penah’ın ailesi de vardı. Molla Penah bir müddet Terterbasar, Şuşa gibi şehirlerde medreselerde ders vermeye devam etti. Geniş bilgisi, keskin zekâsı, “Vakıf” mahlasıyla yazdığı şiirlerinden dolayı çok sevildi. Halk arasında onun için söylenen, “Her okuyan Molla Penah olmaz” sözü zamanla atasözü haline gelmiştir.

Vakıf’ın şöhretini duyan Karabağ Hanı İbrâhim onu sarayına aldı. Önce eşik ağa-

sı olarak (hanlığın dış işleriyle ilgilenen görevli) çalıştı, ardından başvezirliğe kadar yükseldi. Karabağ Hanlığı'nın siyasi, iç-timai ve iktisadî hayatında yaklaşık yirmi yedi yıl önemli hizmetlerde bulundu. Gürcistan, Rusya ve diğer Azerbaycan hanlıklarıyla Karabağ Hanlığı arasındaki ilişkilerde büyük rol oynadı. 1795'te İran'ın Karabağ Hanlığı'na saldırması sırasında dağlık arazide müstahkem bir kale olan Şuşa'nın savunulmasında tedbirli ve dirayetli tavrıyla öne çıktı. Kaleyi ele geçiremeyen İran şahı Gürcistan'a yönelerek Tiflis'i yağmalattı. Bölgedeki savaşlar halkın zor durumda kalmasına, mahsulün de azalmasına yol açtı. O dönemde Gürcistan'ın müttefiki olan Rus ordusunun bölgeden uzaklaşmasını fırsat bilen İran Şahı Ağa Muhammed Kaçar 1797'de yeniden Karabağ'a hücum etti. Karabağ Hanı İbrâhim Dağistan'a çekilirken şehrin idaresini Molla Penah'a bıraktı. Şuşa şehri bu defa teslim oldu ve Molla Penah hapse atıldı. İdam edileceği günü beklerken İran şahı bir suikastla öldürülünce İran ordusu geri çekildi, o da kurtuldu. Fakat İran şahı tarafından Karabağ Hanlığı'nın başına getirilen İbrâhim Han'ın yeğeni Mehmed Bey Cevanşir, Vâkıf'ı ve "Âlim" mahlasıyla şiipleri bulunan oğlu Ali'yi öldürttü. Ardından evi yağmalandı; güzelliğiyle meşhur kızı Kızhanım'ı Mehmed Bey Cevanşir kendi nikâhına aldı. Vâkıf'ın İbrâhim Han'ı desteklediği, yeğenin onun yerine Karabağ hanı olmasına karşı çıktığı için öldürüldüğü iddia edilmektedir. Nitekim İbrâhim Han, Karabağ Hanlığı'nı tekrar ele geçirdikten sonra bir bahaneyle yeğeni Mehmed Bey Cevanşir'i Şekî'ye gönderdi. Orada tutuklanan Mehmed Bey, Vâkıf'ın dostu Şirvan Hanı Mehmed Hüseyin'e teslim edildi; Şirvan hanı da onu katletti. Bu olay, İbrâhim Han'ın Vâkıf'ı sevip takdir ettiğini ve onu haksız yere öldürten yeğeni cezalandırdığını göstermektedir. Vâkıf'ın evi yağmalanırken şiipleri, el yazması eserleri de muhtemelen yok edilmiştir. Ele geçen şiiplerinin çoğu bazı mecmua ve cönklerden, bir kısmı da halk ağzından derlenmiştir.

Vâkıf, Azerbaycan edebiyatında realist şiirin ilk temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Klasik Doğu edebiyatını çok iyi bilmesine ve aruz vezniyle klasik tarzda şiipler yazmasına rağmen daha çok halk şiiri nazım şekillerinde âşık şiiri gelenekleriyle klasik şiir zevkini bağdaştırıp bir senteze ulaştığı ve oldukça canlı bir halk diliyle yazdığı koşma, geraylı, gazel ve muhammesleriyle tanınır. Şiipleri hem aydın züm-

re hem de halk arasında çok sevilmiş, günümüze kadar yazılı metinlerden ziyade hâfizalarda yaşamıştır. Azerbaycan âşıkları tarafından bestelenen ve çeşitli saz havalarında okunan birçok şiiri vardır. Vâkıf klasik şiirin mazmunlarını, tasavvufî düşünce ve imajları nikbin, hatta şuh bir eda ile gerçek aşk anlayışını ifade etmek için kullanır. Öte yandan yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal hayatını yansıtan, eleştiren şiipleriyle de tanınır. Bunlar arasında "görmedim" redifli muhammesi meşhurdur. Vâkıf'ın Azerbaycan edebiyatındaki yerini ilk defa Mirza Feth Ali Ahundzâde belirlemiş, daha sonra bazı Azerbaycan edebiyat tarihçileri ve dilcileri, Vâkıf'ın şiipleriyle Azerbaycan dili ve edebiyatının kendine özgü çizgilerinin ortaya çıktığını ileri sürmüştür.

Vâkıf'ın eserleri ilk defa 1828'de Mirza Yûsuf Nersesof tarafından *Kitâb-ı Mecmûa-i Divân-ı Vâkıf ve Diğer Muâsırîn* adıyla derlenmiş, daha sonra taşbasması halinde yayımlanmıştır (Teymurhanşura 1856). Ardından Adolphe Berger, *Kafkas ve Azerbaycan'da Meşhur Olan Şuarânın Eşârına Mecmûa* adlı eserinde (Leibzig 1868) Vâkıf'ın elli şiirine yer vermiştir. Hüseyin Efendi Gayibof, Feridun Bey Köçerli, Selman Mümtaz (*Molla Penah Vâkıf*, Bakü 1925) gibi araştırmacılar Vâkıf'ın biyografisinin yazılması ve eserlerinin derlenmesiyle ilgili önemli çalışmalar yapmıştır. Nihayet Hamit Araslı'nın (*Molla Penah Vâkıf: Eserleri*, 1945) ve Araz Dadaşzade'nin (*M. P. Vâkıf: Heyat ve Yaradıcılığı*, 1966) araştırmalarıyla Vâkıf üzerindeki çalışmalar tatmin edici bir seviyeye ulaşmıştır. Türkiye'de Mehmet İsmayıl, *Yaralı Turna: Molla Penah Vâkıf* adlı eserinde (İstanbul 2003) Vâkıf'ın bilenen bütün şiiplerini açıklamalarıyla birlikte neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Feridun Bey Köçerli, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri*, Bakü 1925, I, 97-138; Hamit Araslı, "Vâkıf", *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1960, I, 552-576; a.m.f., *Azerbaycan Edebiyatı: Tarihi ve Problemleri*, Bakü 1998 s. 609-616; Elyar Seferli – Halil Yusifli, *Gedim ve Orta Eserler Azerbaycan Edebiyatı*, Bakü 1998, s. 585-603; Ma'sûmî, "Vâkıf Karabâği", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1382, V, 597-598; Yavuz Akpınar, "Vâkıf, Molla Penah", *TDEA*, VIII, 502-503.

YAVUZ AKPINAR

VAKIF GUREBA HASTAHANESİ

(bk. GUREBA HASTAHANESİ).

VAKIF KAYDI

(bk. TEMELLÜK ve TESÂHÜB KAYDI).

VÂKİFE (الواقفة)

İmamın gerçekte ölmeyip tekrar dünyaya döneceğini ileri sürerek bir sonraki imamın imâmetini kabul etmeyen Şii gruplarına verilen ad.

Sözlükte "durmak, tereddüt edip karar verememek" anlamındaki **vukûf** kökünden türeyen **vâkıf** kelimesine çoğul anlamı ifade eden "tâ"nın eklenmesiyle meydana gelen **vâkıfe** "duranlar; tereddüt edip karar veremeyenler" demektir. Bazan **vâkıfiyye** şeklinde de kullanılır. Genelde, Şîa mezhebinde mensup bulunduğu imamın ölümünün ardından onun ölmeyip gaybete girdiği, tekrar ortaya çıkarak imâmet görevini sürdürüleceği düşüncesini benimseyen ve onun yerine geçecek imamı kabul etmeyenleri ifade eder. Bu durumda Vâkıfe, bağlanılan imamın ölümünün kabul edip ardından sonra gelen imama tâbi olmanın gerekliliğini benimseyen Kat'iyye'nin karşıtıdır. Bununla birlikte Vâkıfe, imâmetle ilgili konularda ve bazı itikadî tartışmalarda çoğunluğun görüşüne uymayıp kabul veya red konusunda bir karara varmayan (tevakkuf eden) Şîa dışı gruplar için de kullanılmıştır. Nitekim Mu'tezile'den Ebû Ali el-Cübbâi ve oğlu Ebû Hâşim, Hz. Ali ile diğer sahâbiler arasında bir üstünlüğün varlığını düşünmedikleri için Vâkıfe'den sayılmıştır. Ayrıca İslâm fırkaları arasında cereyan eden, Kur'an'ın kadîm veya hâdis olduğu, Cemel Vak'ası'nda kimin haklı kimin haksız bulunduğu tartışmalarında görüş bildirmeyen grupların da Vâkıfe'den sayıldığı bilinmektedir.

İmâmîyye Şîası içinde ilk Vâkıfe hareketi, 183 (799) yılında yedinci imam Mûsâ el-Kâzım'ın vefat ettiği haberi duyulduğunda ortaya çıkmıştır. Onun gerçekte ölmeyip tekrar dünyaya döneceğini, doğuya ve batya hükmedeceğini, yeryüzünü adaletle yöneteceğini, bu sebeple gâib ve gizli mehdî sayıldığını ileri süren Vâkıfe'nin bu iddiası, babası Ca'fer'den nakledilen, Mûsâ'nın Kâim el-Mehdî olduğu, başı kesilip bir dağdan yuvarlansa bile öldüğünün kabul edilmemesi gerektiği şeklindeki haberlere dayanır. Söz konusu zümre içinde onun Kâim el-Mehdî olduğu hususunda bir